

the creative abilities of teachers in the fields of computer science and technology education is illustrated with real examples.

Key words: digital competences, postgraduate pedagogical education, STEM education, informatics educational sector, technological educational sector.

Дата надходження до редакції: 28 грудня 2022 року

© Колесова О. А., Нікітенко Р. І., Чебаненко Н. О., 2023

УДК 373.091.12.018.4-022.332:005.963](045)

Кузнєцова Оксана Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної діяльності
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»,
м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4240-7004>

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ПЕДАГОГА: КОНТЕКСТИ ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто неперервну освіту як систему впливів, що сприяють особистісному та професійному самоздійсненню педагога та посилюють внутрішньоособистісні ресурси. Проаналізовано сутність понять «особистісне» та «професійне» самоздійснення, виокремлено професійно важливі аспекти особистісного самоздійснення педагога. Представлений досвід роботи КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» з розвитку професійних спільнот та створення простору, сприятливого для професійного самоздійснення педагога. Висвітлено перспективні напрями роботи щодо розширення спроможностей для особистісного та професійного самоздійснення педагога в умовах неперервної освіти через розвиток культури особистісного зростання.

Ключові слова: неперервна освіта, особистісне самоздійснення, професійне самоздійснення, суб'єктність, педагог, криза.

Високий динамізм сучасного світу, що зумовлений як загостренням глибинних історичних протиріч і суперечностей, укорінених у людській цивілізації, так і породженням нових реальностей, спричинює суттєву трансформацію життя суспільства. Особливо відчутні ці процеси в сфері освіти, адже вона є передовою ланкою інтелектуально-духовного осягнення буттєвості задля передачі соціально значущого досвіду новим поколінням. У цих умовах актуалізується суспільний запит на модернізацію освіти, посилюються вимоги до педагогічної професії, змінюються очікування щодо особистості фахівця, зростає потреба у нових підходах до його підготовки та професійного розвитку, до організації неперервної освіти педагога.

Ідея неперервної освіти набула своє концептуальне оформлення в середині ХХ століття, була відображена у низці документів щодо стратегічних напрямів розвитку особистості та суспільства у демократичних державах і, згодом, стала панівною у науковому та загальнокультурному дискурсі (Джаман, 2019, 7). У 1984 р. ЮНЕСКО запропоновано таке трактування: неперервна освіта означає всякого роду свідомі дії, які взаємно доповнюють один одного і протікають як у рамках системи освіти, так і за її межами в різні періоди життя; ця діяльність орієнтована на придбання знань, розвиток усіх сторін і здібностей особи, включаючи уміння вчитися і підготовку до виконання різноманітних соціальних і професійних обов'язків, а також до участі в соціальному розвитку як в масштабі країни, так і в масштабі усього світу. Сучасні дослідники відмічають основні постулати неперервної освіти: охоплення освітою усього життя людини; інтеграцію «вертикальну» (спадкоємність між окремими етапами та рівнями освіти) та «горизонтальну» (освітня дія школи, сім'ї, неформального оточення людини, засобів масової інформації); взаємозв'язок загальної та професійної освіти; відкритість, гнучкість системи освіти; різноманітність змісту, засобів і методик навчання та можливість вільного їх вибору; рівноправна оцінка і визнання освіти не по способах її отримання, а по фактичному результату; наявність механізмів стимулювання мотивації особи до навчання як з боку матеріальних умов життя суспільства, так і через вплив культури та духовно-моральних цінностей (Калаур, 2015).

Слід вказати, що поняття «неперервна освіта» у різних своїх трактуваннях відображає зв'язок можливості задоволення інтелектуальних, особистісних, соціальних, духовних потреб людини впродовж життя та удосконалення вмінь та навичок, що необхідні для адаптації в умовах швидких змін та соціальних потрясінь. Отже, неперервна освіта одночасно є простором зростання потенцій людини і стратегією подолання криз, як на індивідуальному, так і соціальному рівні. В цьому аспекті,

в умовах війни в Україні, що примножує та максимально загострює різноманітні кризи, неперервна освіта стає однією з найважливіших сфер опрацювання важкого суспільно-історичного та індивідуального досвіду, збереження та розвитку життєздатних сил людини та суспільства.

В Україні традиційно розвинутою є система неперервної професійної педагогічної освіти. Розгалужена мережа закладів фахової передвищої, вищої педагогічної освіти, післядипломної педагогічної освіти має забезпечувати підготовку педагога, розвиток його професійних і особистісних компетентностей, удосконалення та оновлення способів професійної діяльності, підвищення рівня педагогічної майстерності впродовж життя. Така конфігурація структур в системі неперервної педагогічної освіти дозволяє вирішувати завдання поєднання фундаментальної освітньо-професійної підготовки педагога та набуття фахівцем знань, умінь і навичок, що відповідають актуальному стану розвитку професії з урахуванням неминучих та швидкоплинних змін. На основі аналізу сучасної законодавчої бази Л. А. Мартинець вказує на такі функції неперервної освіти педагога: компенсаційна (можливість здобуття педагогами додаткової освіти), адаптувальна (приспосовування педагогічних працівників до нововведень і змін в освітньому, соціально-економічному і виробничому середовищі), розвивальна (сприяння всебічному розвитку особистості у післядипломний період шляхом неперервного збагачення й оновлення знань, умінь і навичок, творчого зростання педагога) (Мартинець, 2018).

Разом з тим, виклики сьогодення, як у суспільній, так й у професійній площині, потребують осмислення антикризового потенціалу неперервної освіти педагога. Розглядаючи педагога як особистість, котра будує свій життєвий шлях через самореалізацію у професії, прагне до саморозкриття у процесі педагогічної діяльності, ми звертаємось до аналізу ресурсотворчих вимірів неперервної освіти. Зокрема, до пошуку шляхів посилення її значення у контексті особистісного та професійного самоздійснення педагога, що є передумовою становлення, зміцнення, збагачення внутрішньоособистісних ресурсів подолання криз, різноманітних складних життєвих ситуацій.

Поняття «самоздійснення» в психології тісно пов'язано з вивченням суб'єктності, в основі якої полягає здатність особистості до самодетермінації, до керування власним життям, здійснення зважених життєвих виборів (К. О. Абульханова-Славська, З. С. Карпенко, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, О. Б. Старовойтенко, В. О. Татенко та ін.). Самоздійснення розглядається як процес опредметнення, утілення себе, своєї самості – сил, здібностей, цілей, смислів, цінностей тощо – у матеріальній і духовній дійсності у різних формах (Гуляс, 2011). А. М. Большакова зазначає, що рушійною силою самоздійснення є прагнення до самореалізації як найбільш повного та ефективного використання сутнісних сил людини в досягненні особистісно та соціально значущої позитивної життєвої мети (Большакова, 2011, с. 5). Традиція вивчення самоздійснення пов'язана з науковим пошуком джерел активності особистості, рушійних сил розвитку (Ш. Бюлер, К. Юнг, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Мей, А. Роше, В. Франкл та інші). З позицій гуманістично-екзистенціальних концепцій, людина наділена позитивною природою, їй властиві глибинні потреби у істині, красі, добрі, любові, свободі. Саме вони створюють її глибинне сутнісне ядро, що має інтенцію до самовияву, самоздійснення.

Роджерс К. зазначав, що людина, яка прямує за вектором до того, щоб «бути тим, ким вона є», відчуває зростаючу гордість за себе як чутливого, відкритого, реалістичного, внутрішньо керуючого собою представника людського роду, котрий мужньо й творчо пристосовується до труднощів змінюваної ситуації (Роджерс, 2016). Це є триваючий шлях життя повноцінно функціонуючої особистості.

Особливого значення самоздійснення як процес повноти втілення душевних сил людини, свідомих та несвідомих процесів, набуває у дорослому віці. К. Г. Юнг відмічав, що саме тоді пріоритетом для людини стає не стільки виховання волі, що забезпечує соціальне пристосовування, скільки пізнання своєї власної сутності, смислу свого індивідуального життя. Саме це є й передумовою соціальної успішності, адже внутрішньо стійка людина, що довіряє собі, набагато краще справляється з соціальними задачами (Юнг, 2007, с.76).

Ідеї самоздійснення, саморозвитку, самовідповідності екзистенційного розкриття, справжності, пошуку внутрішньої цілісності особистості суттєво вплинули на розвиток гуманітарних наук та суспільної практики, у тому числі, відобразились у зміні освітньої парадигми на рубежі ХХ-ХХІ століть. Саме на таких ідейно-ціннісних засадах базуються сучасні концепти освіти, які впроваджуються й в Україні в процесі реформ, зокрема, Концепція «Нова українська школа». Відповідно, неперервна освіта педагога має бути все більш орієнтованою на активізацію самоздійснення особистості, вивільнення її сутнісних сил, пробудження до пошуку і оприявлення своїх справжніх інтенцій, без остраху соціального засудження. Все це передбачає утвердження примату довіри до природи людини, повагу до творчого духовного начала особистості. Отримання такого емоційно-особистісного досвіду педагогу дозволяє поглибити знання про закономірності

становлення особистості, усвідомлено здійснити вибір щодо прийняття нововведень та їх втілення у власній діяльності та посилює потенціал для подальшого професійного розвитку.

Сучасні погляди на особистість фахівця, втілені у Професійному стандарті вчителя закладу загальної середньої освіти (Реєстр професійних стандартів). Вказані у Професійному стандарті професійно-особистісні компетентності педагога (предметно-методична, психологічна, емоційно-етична, здоров'язбережувальна, інклюзивна, рефлексивна, здатність до педагогічного партнерства, до навчання впродовж життя тощо) за своєю сутністю є сукупністю таких якостей, повноцінний розвиток яких ґрунтується на особистісній зрілості; передбачає сформовану особистісну та професійну ідентичність; ціннісне ставлення до людини і до своєї особистості; довіру до себе та іншого; готовність виявляти щирість у стосунках з людьми, що потребує сміливості визнавати правду про себе, про людину, про суспільство, про світ. Ці якості невід'ємно пов'язані з процесами внутрішнього зростання, глибокого усвідомлення власного життєвого та професійного шляху, укорінення відчуття справжності свого педагогічного покликання. Отже, неперервна освіта педагога сьогодні має реалізовуватися у просторі таких видів діяльності, які б створювали можливість для розвитку затребуваних особистісно-професійних компетентностей на підґрунті глибинного процесу самоздійснення. Увага до особистісного самоздійснення педагога в процесі здобуття ним освіти дозволяє посилити власно знаннєвий компонент неперервної освіти, і разом з тим, сприяти розвитку внутрішньо особистісних ресурсів.

Неперервна освіта є важливою частиною професійного життя педагога і завжди реалізується в просторі колегіальної взаємодії, що дозволяє розглядати й суто професійні аспекти самоздійснення. Коқун О. М. визначає професійне самоздійснення як одну із найважливіших форм життєвого самоздійснення, яка характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця у обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями. У якості основних ознак професійного самоздійснення відмічаються такі:

- наявність у фахівця вираженої потреби у постійному професійному вдосконаленні та проєкту власного професійного розвитку;
- високий рівень розкриття особистісного потенціалу та здібностей фахівця у певній професії,
- досягнення фахівцем поставлених професійних цілей, переважаюча задоволеність власними професійними досягненнями;
- визнання досягнень фахівця професійним співтовариством, широке використання його професійного досвіду та здобутків;
- безупинність – постійна постановка та досягнення нових професійних цілей;
- високий рівень творчості при здійсненні професійної діяльності;
- формування власного «життєвого-професійного простору»(Коқун, 2013).

Досвід свідчить, що саме в умовах неперервної педагогічної освіти, що поєднує різні рівні, моделі та форми, утворюється простір, сприятливий для професійного самоздійснення педагога.

В останні роки у КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» проведена потужна робота з трансформації основних процесів діяльності, створення сучасного освітнього середовища, реалізації широкого спектру міжнародних, всеукраїнських та регіональних проєктів, освітніх ініціатив різного рівня. Все це дозволило не тільки здійснити розбудову нового закладу неперервної освіти педагогів, а й ефективно вирішити завдання з реалізації державної освітньої політики в Одеському регіоні – надати науково-методичний супровід впровадження Концепції «Нова українська школа» у початковій школі; забезпечити підготовку педагогів та керівників закладів освіти до реалізації нового Державного стандарту базової середньої освіти, нового Базового компоненту дошкільної освіти; підтримати поширення різноманітних освітніх інновацій, зокрема, сприяти розвитку інклюзивної освіти. Досвід такої роботи показав, що поєднання вищої і післядипломної педагогічної освіти, науково-методичної, дослідницької, науково-творчої, інноваційної діяльності створює своєрідний освітній простір, де педагог знаходить достатньо широкі можливості самореалізації.

Одеська академія неперервної освіти на сьогодні є регіональним лідером у забезпеченні педагогів затребуваною інформацією щодо нового змісту, навчально-методичного забезпечення різних ланок освіти, сучасних підходів у організації освітнього процесу на основі аналізу актуальних викликів освітньої галузі та пошуку професійних рішень. Побудована полівекторна робота з педагогами і закладами освіти сприяє актуалізації творчого потенціалу фахівців, стимулюванню до особистісного та професійного саморозвитку, розкриттю здібностей і обдарувань, конструюванню на основі професійного діалогу нових цілей, перспектив, напрямів педагогічної діяльності вчителів.

Важливим є те, що в процесі взаємодії педагогів-практиків, за координації фахівців Академії, утворюються і розвиваються спільноти як неформальні осередки професійного співтовариства, як об'єднання однодумців, котрі занурені у спільну діяльність з розвитку освіти регіону. Досвід роботи таких спільнот в межах впровадження Концепції «Нова українська школа» у початковій школі, зокрема, педагогів-тренерів, педагогів-супервізорів, освітніх експертів, які проходили підготовку на базі Академії, засвідчує, що вони стають стабільними самоорганізованими групами. Їх учасники продовжують активну співпрацю, постійно об'єднуються в процесі творчого пошуку задля вирішення різноманітних професійних завдань, що виникають в умовах викликів сьогодення. При цьому саме такі осередки є майданчиком для реалізації професійних цілей, задумів педагогів, для взаємонавчання та передачі професійного досвіду, для отримання зворотного зв'язку. Важливою рисою спілкування у таких групах є взаємопідтримка і визнання колег. Перебування у спільності дає можливість педагога відчувати свою цінність як фахівця, підтвердити свою професійність, підкріпити свою віру у власні сили, переконатися у справжності свого професійного шляху, своєї місії у професійному житті. Можна сказати, що таким чином утворюється власний «життєво-професійний простір» (за О. М. Кокуном) педагогів, що й є ознакою професійного самоздійснення фахівця.

Втім, реальність воєнного і післявоєнного часу потребує посилення уваги до тих напрямів діяльності в Академії, котрі безпосередньо орієнтовані на психосоціальну підтримку педагога, психологічну допомогу учасникам освітнього процесу, формування безпечного освітнього середовища, в тому числі, й на розбудову регіональної політики безпеки у системі освіти. Перспективною є реалізація потенціалу неперервної освіти для особистісного зростання педагога, організації психопросвітницької, психорозвивальної роботи з розвитку вітальних сил, емоційної стабілізації, плекання цілісності особистості, утвердження її цінності, унікальності, автономії, свободи; прийняття себе і довіри до процесу внутрішніх змін, а відтак створення умов для самоздійснення педагога як суб'єкту професійного життєвого шляху. Важливою передумовою такої роботи є втілення принципів, запропонованих К. Роджерсом щодо становлення повноцінно функціонуючої особистості: сміливість постати перед іншими таким, який ти є, «без фасадів»; сміливість звільнитися від образу «належного», від бажання відповідати очікуванням інших; управління своїм життям і поведінкою; довіра процесу; прийняття складності свого мінливого Я; відкритість досвіду; прийняття інших; довіра собі (Роджерс, 2016). Реконструкція індивідуального досвіду з таких позицій, що може бути втілена у різних формах в процесі неперервної професійної освіти, є передумовою не тільки особистісного зростання, а й поглиблення знань про людину та її внутрішній світ, що є необхідним для сучасного педагога; стимулює розвиток професійних компетентностей фахівця, зміцнює ресурси у подоланні криз і складних життєвих ситуацій, відкриває нові можливості у професійній самореалізації.

Отже, неперервна педагогічна освіта має потужний антикризовий потенціал, важливий для збереження та розвитку життєздатних сил людини та суспільства. Особистісне самоздійснення педагога є не тільки процесом внутрішніх трансформацій, а й має професійно важливе значення. Як показує досвід КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», поєднання різних рівнів, моделей та форм освіти, створює систему впливів, сприятливих для професійного самоздійснення педагога. Сучасні виклики, які постали перед українським суспільством, спонукають до розширення спроможностей для особистісного та професійного самоздійснення педагога в умовах неперервної освіти через розвиток культури особистісного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большакова, А. М. (2011). Особистісна реалізованість людини в онтогенезі [Автореф. дис. ...докт. психол. н. : 19.00.07]. Запоріжжя, 36 с.
2. Гуляс, І. А. (2011). Детермінанти самоздійснення особистості. *Психологічні перспективи*. 17. 83-92.
3. Джаман, Т. В. (2019). Неперервна освіта як головний системоутворювальний фактор формування особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 66 (1). 161-165.
4. Калаур, С. М. (2015). Педагогічна концепція організації неперервності освіти майбутніх фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 36. 71-74.
5. Кокун, О. М. (2013). Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 9. 1-5.
6. Мартинець, Л. А. (2018). Загальна характеристика освітнього законодавства щодо неперервності професійного розвитку вчителя. *Інноваційна педагогіка*. 5. 157-160.
7. Павлик, Н. П. (2016). Зміст поняття неперервна освіта. Н. П. Муранова (Ред.), *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад* (с.180-182) Видавництво Національного авіаційного університету. <http://idp.nau.edu.ua/conference.html>
8. Реєстр професійних стандартів. URL:<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>

9. Роджерс, К. (2016). Становление личности. Взгляд на психотерапию. Ин-т общегуманитарних исследований.
10. Юнг, К. Г. (2007). Проблемы души нашего времени. Академический проект.

REFERENCES

1. Bolshakova, A. M. (2011). Osobystisna realizovanist liudyny v ontogenezi : [Avtoref. dys. ...dokt. psykhol. n. : 19.00.07]. Zaporizhzhia, 2011. 36 s.
2. Hulias, I. A. (2011). Determinanty samozdiisnennia osobystosti. *Psykholohichni perspektyvy*. 17. 83-92.
3. Dzhaman, T. V. (2019). Neperervna osvita yak holovnyi systemoutvoriuvalni faktor formuvannia osobystosti. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. 66 (1). 161-165.
4. Kalaur, S. M. (2015). Pedahohichna kontseptsiiia orhanizatsii neperervnosti osvity maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota»*. 36. 71-74.
5. Kokun, O.M. (2013). Zhyttie ta profesiine samozdiisnennia yak predmet doslidzhennia suchasnoi psykholohii. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. 9. 1-5.
6. Martynets, L. A. (2018). Zahalna kharakterystyka osvitnoho zakonodavstva shchodo neperervnosti profesiinoho rozvytku vchytelia. *Innovatsiina pedahohika*. 5. 157 – 160.
7. Pavlyk, N. P. (2016). Zmist poniattia neperervna osvita. N. P. Muranova (Red.), Aktualni problemy v systemi osvity: zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad – douiversytetska pidhotovka – vyshchyi navchalnyi zaklad (s. 180-182) Vydavnytstvo Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. <http://idp.nau.edu.ua/conference.html>
8. Reiestr profesiinykh standartiv. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=ReestrProfesiinykhStandartiv>
9. Rodzher, K. (2016). Stanovlenye lichnosti. Vzgliad na psykhoterapiyu. Yn-t obshchegumanytarnikh issleovanyi.
10. Yunh, K. H. (2007). Problemy dushi nashego vremeni. Akademicheskyyi proekt.

Oksana Kuznietsova,

Candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor,

pro-rector for scientific-pedagogical and social-humanitarian activity
of Odessa Regional Academy of In-Service Education,

Odesa, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4240-7004>

IN-SERVICE EDUCATION OF A TEACHER: CONTEXTS OF PERSONAL AND PROFESSIONAL SELF-REALIZATION

Abstract. *In-Service education as a system of influences that facilitate personal and professional self-realization of a teacher and enhance personal inner resources is researched in this article. The essential issues of such concepts as «personal» and «professional» self-realization are analyzed, professionally important aspects of personal self-realization of a teacher are distinguished. The experience of work of Odessa Regional Academy of In-Service Education on the development of professional communities and formation of a space favourable for professional self-realization of a teacher is presented. Perspective directions of work as per the extension of abilities for personal and professional self-realization of a teacher in the conditions of in-service education through the development of culture of personal growth are enlightened.*

The emphasis on the analysis of subjectivity of a teacher as a personality that builds his way of life through the realization in profession, strives to self-disclosure in the process of pedagogical activity, is done.

It is shown that in-service education on the modern level has to be realized in the space of such activities that could form a possibility to develop demanded personal-professional competences on the foundation of deep process of self-realization. It contributes to the increasing of the level of psychological knowledge and forming of a conscious position of a teacher as per the innovations in the process of the concept «New Ukrainian School» implementation.

The fact that in-service pedagogical education oriented to personal and professional self-realization facilitates personal development, psychic stabilization of a teacher, consolidates resources while coping with crisis and difficult life situations, has powerful potential for a person's vital forces and society development in the conditions of war and postwar period. on the basis of different levels, models and forms of education combining.

Key words: *in-service education, personal self-realization, professional self-realization, subjectivity, teacher, crisis.*

Дата надходження до редакції: 25 грудня 2022 року

© Кузнєцова О. В., 2023